

Upprop – leta efter vityxne!

Vityxne *Pseudorchis albida* är en orkidé som förekommer dels i västra Götaland, dels i de västra delarna av Jämtlands och Västerbottens län. Vityxne har minskat kraftigt i södra Sverige, medan situationen i Norrland är mer oklar. I den senaste rödlistan klassificeras arten som starkt hotad. De inventeringar som genomfördes under arbetet med de nyligen färdigställda åtgärdsprogrammen gav glädjande nog ett antal nya lokaler. Det kan alltså löna sig att söka efter vityxne och vi vill med detta upprop uppmana alla botaniskt intresserade att ge sig ut i markerna.

Vityxne i Götaland

Vityxne har minskat kraftigt i Götaland och förekommer idag i landskapen Halland, Småland och Västergötland, men har tidigare också funnits i Skåne, Bohuslän och Dalsland. År 2005 påträffades vityxne på 16 lokaler med sammanlagt cirka 600 plantor.

Vityxne hör i södra Sverige hemma i det hävdberoende kulturlandskapet. Alla nuvarande lokaler finns på vad som en gång varit inägomarker, i före detta slättermarker som utnyttjats under mycket lång tid. Då vityxne är en långlivad växt kan den, trots att hävden upphört, finnas kvar på lokaler som i dag inte längre ser ut som slätterängar.

Lokalerna är ofta öppet belägna på frisk, vanligen näringsfattig mark, men markfuktighet och ljusförhållanden varierar mycket. Vityxne växer ofta i tämligen triviala växtsamhällen tillsammans med exempelvis blodrot *Potentilla erecta*, rödven *Agrostis capillaris*, gullris *Solidago virgaurea* och kruståtel *Deschampsia flexuosa*, men kan även finnas i mer artrika marker.

Med tanke på vityxnets nuvarande utbredning är det i första hand i de västra delarna man kan hoppas på fynd, även om det finns en östlig utpost i Småland. Markerna bör inte ha blivit gödslade och sannolikheten att hitta arten minskar naturligtvis ju längre tid som har gått sedan hävden upphörde. I betesmark som årligen betas på försommaren är det osannolikt att man hittar

Foto: Margareta Edqvist

den. I Götaland sker blomningen från mitten av juni till början av juli, beroende på hur öppen lokalen är.

Vityxne i Norrland

I norra Sverige återfinns vityxne i fjälltrakterna i Härjedalen, Jämtland och södra Lappland. Åren 2004–2005 fann man cirka 2000 plantor på ungefär 50 lokaler i området.

Lokalerna finns oftast i gles hed- eller ängsbjörkskog på frisk till fuktig, tämligen mager mark i den subalpina vegetationszonen. Vityxne kan också växa nedanför fjällen i barrblandskog, och, sällsynt, på lågalpin fjällhed. Variationen i exponering är stor, växtplatserna kan vara allt från helt öppna till tät skog (ibland till och med under en- och videbuskar). Ibland finns inslag av kärr, vanligen av fattig eller intermediär typ. Vityxne står dock alltid i kanten av kärr. Fältskiktet är vanligen lågvuxet, ofta med till exempel blåbär *Vaccinium myrtillus*, gullris, blodrot och skogsstjärna *Trientalis europaea*. Mer sällan

finner man vityxne i högörtängar med torta *Cicerbita alpina*, midsommarblomster *Geranium sylvaticum* eller nordisk stormhatt *Aconitum lycoctonum* ssp. *septentrionale*.

Majoriteten av lokalerna är kulturpåverkade, men vityxnets hävdberoende är vanligen inte så uppenbart. Ungefär 25 procent av lokalerna renbetas, och annat bete eller slåtter sker på 12 procent. Ungefär hälften av lokalerna har dock i äldre tid betats eller slagits, ofta i fåboddrift, och betydligt fler lokaler än idag har renbetats.

Man har troligen goda chanser att hitta nya lokaler om man besöker subalpina björkskogar eller fjällnära barrblandskogar. Då en del utbredningsluckor kan bero på att någon botanist inte har besökt området, kan det vara idé att kontakta länsstyrelsen i Jämtlands eller Västerbottens län för att få tips på platser där det kan löna sig att leta.

I Norrland blommar vityxne huvudsakligen i juli men blomningen kan sträcka sig en bra bit in i augusti. I fjälltrakterna finns också fjällyxne *Pseudorchis straminea*, en nära släkting till vityxne vilket innebär en förväxlingsrisk. Fjällyxne växer dock vanligen ovan trädgränsen, i låg-alpina så kallade Dryashedar (efter *Dryas octopetala*, fjällsippa) eller andra artrika växtsamhällen på kalkrik mark. Lämplig bestämningslitteratur

är exempelvis Den nya nordiska floran eller Nordisk fjällflora. Mer information om vityxne finns i åtgärdsprogrammet för södra Sverige som kan läsas via Naturvårdsverkets hemsida.

Vad och vart ska man rapportera?

Notera antalet exemplar och gärna lite information om lokalen, till exempel slåtteräng, fjällbjörkskog, om den hävdas osv. Det är viktigt att lägesangivelsen blir så exakt som möjligt. Ange gärna koordinater, avstånd och riktning till bra referenspunkt eller skicka en kartkopia där lokalen är markerad. Bifoga gärna fotografier. Då både vityxne och fjällyxne är fridlysta får beläggsexemplar inte samlas in.

Rapporter lämnas till:

Götaland: Lars Sjögren, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Ekelundsgatan 1, 403 40 Göteborg (tel. 031-60 52 31, e-post: lars.sjogren@o.lst.se).

Norrland: Bengt Petterson eller Pär Hedberg, Länsstyrelsen i Jämtlands län, Köpmangatan 21, 831 86 Östersund (tel. 063-14 62 14, 14 61 46, e-post: bengt.petterson@z.lst.se, par.hedberg@z.lst.se).

✿ LARS GUNNAR REINHAMMAR

E-post: larsgunnar@bergianska.se

Sphagnum kallas för vitmossor i Sverige

I SBT 99:6 (2005) publicerades en artikel av Nils Cronberg och Håkan Rydin med titeln "Torvmossa – ett nygammalt svenskt namn för *Sphagnum*". Vi har också fått in ändringsförslaget till Arbetsgruppen för svenska växtnamn och där ingående diskuterat frågan vid två sammanträden.

Vår slutsats var att även om namnet torvmossor i sig inte är ett dåligt namn, så är namnet vitmossor så väl inarbetat i människors medvetande att ett namnbyte skulle skapa förvirring. En grundprincip är att det inte är bra att ändra inarbetade namn. Ett viktigt argument för namnet vitmossa är dess ursprung i folklig botanik, namnet knyts till den traditionella användning-

en: vitmossorna användes som torkade bland annat till att täta med i väggar, och som torra är de ju vitaktiga. Vitmossa används i etnobotaniska sammanhang, i skönlitteraturen, i florer och i naturböcker av allehanda slag. Invändningen att vitmossa inte är vit kan exempelvis ställas mot att en blåmes inte är blå eller att ängsull kallades för "svarthövda" eftersom den skördades då den gått i blom, då den är svart i toppen. Med namnet torvmossa skapas vidare olyckliga konsonantkombinationer såsom kratt-torvmossa. Mot de historiska argument som framförs till fördel för torvmossa kan invändas att historiken inte är entydig utan ger underlag för argument i båda riktningarna.

För Svenska botaniska föreningens arbetsgrupp för svenska växtnamn

✿ ANDERS BOHLIN, ordförande